

FAKTOLOJİLİK

DÜNYA HAQQINDA YANLIŞ
TƏSƏVVÜRÜMÜZÜN ON SƏBƏBİ
NİYƏ HƏR ŞEY DÜŞÜNDÜYÜMÜZDƏN
DAHA YAŞSIDIR

Hans Rosling

Ola Rosling və
Anna Rosling Rönnlundla birlikdə

Tərcüməçi:

Samir Bulut

qanun nəşriyyatı

FACTFULNESS

TEN REASONS WE'RE WRONG
ABOUT THE WORLD – AND WHY
THINGS ARE BETTER THAN YOU THINK

Hans Rosling

with Ola Rosling and
Anna Rosling Rönnlund

Dünya haqda fikirləşəndə çox vaxt vəziyyətin ilbəl pisləşdiyini düşünürük: təbii fəlakət qurbanlarının sayı getdikcə artır, nadir heyvan növləri gözümüzün qarşısındaca yoxa çıxır, yoxsul insanlar çoxalır. Əslində, hər şey tam əksinədir. Alim, tədqiqatçı və doktor Hans Roslinq bunu sübut edir. O, beynimizin yol verdiyi ən geniş yayılmış səhvlərdən danışır. Dünyada baş verən qlobal dəyişiklikləri dəyərləndirir. Həmçinin baş verənləri doğru görüb anlamaq metodlarını təklif edir.

Dünyanın mənzərəsi ilə faktlar əsasında tanış olmaq, instinktiv reaksiyalarınızı tənqidi düşüncə ilə əvəz etmək və dünyagörüşünüzü dəyişmək istəyirsinizsə, düz ünvandasınız.

Hans Rosling FACTFULNESS
Hans Rosling FAKTOLOJİLİK
Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2024, 376 səh.

Janr: non-fiction/özünüinkişaf
Ölçü: 135x210 mm
Cild: yumşaq
Çapa imzalandı: 28.03.2023

Naşir: Şahbaz Xuduoglu
Tərcüməçi: Samir Bulut
Redaktor: Cəlil Cavanşir
Korrektorlar: Nihat Pir, Nadir Rızalı
Texniki redaktor: Aygül Yelmarlı
Mətn dizaynı: Günay Seyidli
Qapaq dizaynı: Rafael Qasım
Çapçı: Mehman Həsilov

Qanun Nəşriyyatı
İstanbul Copyright Awards-ın qalibi
Bakı, AZ 1102, Tbilisi pros., 76
Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18
Mobil: (+994 55) 212-42-37
e-mail: info@qanun.az
www.qanun.az
www.fb.com/Qanunpublishing
www.instagram.com/Qanunpublishing

ISBN 978-9952-38-633-2

© Qanun Nəşriyyatı, 2024
Copyright © 2018 by Factfulness AB. All rights reserved.

Bu kitabın Azərbaycan dilinə tərcümə və yayım hüquqları
“Qanun Nəşriyyatı”na məxsusdur. Kitabın təkrar və hissə-hissə nəşri
“Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında”
Azərbaycan Respublikasının Qanununa ziddir.

*Adını bilmədiyim,
amma ağıllı fikirləri ilə məni bıçaqla hədələyərək
qətlə yetirmək istəyən qəzəbli kütlədən xilas etmiş
cəsur və ayaqyalın qadına həsr olunur...*

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Müəllifin qeydi	9
Giriş	11
BİRİNCİ FƏSİL. Boşluq instinkti	29
İKİNCİ FƏSİL. Neqativlik instinkti	61
ÜÇÜNCÜ FƏSİL. Düz xətt instinkti	93
DÖRDÜNCÜ FƏSİL. Qorxu instinkti	122
BƏŞİNCİ FƏSİL. Ölçü instinkti	148
ALTINCI FƏSİL. Ümumiləşdirmə instinkti	170
YEDDİNCİ FƏSİL. Tale instinkti	196
SƏKKİZİNCİ FƏSİL. Yeganə perspektiv instinkti	218
DOQQUZUNCU FƏSİL. İttiham instinkti	240
ONUNCU FƏSİL. Təcililik instinkti	262
ON BİRİNCİ FƏSİL. Praktikada faktolojiçilik	286
Faktolojiçiliyin əsas qaydaları	301
Son söz	302
Təşəkkürlər	305
Əlavə. Ölkəçiz necə etdi?	311
Qeydlər	319
Mənbələr	345
Bioqrafik qeydlər	373

MÜƏLLİFİN QEYDİ

“Faktoloji” kitabı mənim dilimdən yazılıb, elə düşünəcəksiniz ki, onu təklidə yazmışam. Kitabda həyatımdan bir çox hekayəyə də yer verilib. Amma yanılmayın. TED konfranslarında etdiyim çıxışlar və son on il ərzində dünyanın hər yerində oxuduğum mühazirələr kimi bu kitab da bir yox, üç nəfərin əsəridir.

Önə çıxan, adətən, mən oluram. Səhnədə dayanır və mühazirələr oxuyuram. Alqışlar mənə ünvanlanır. Amma mühazirələrimdə eşitdiyiniz hər şey və bu kitabda oxuyacağınız hər şey mən, oğlum Ola Roslinq və gəlinim Anna Roslinq Rönnlund arasındakı on səkkiz illik sıx əməkdaşlığın bəhrəsidir.

2005-ci ildə faktların köməyi ilə dağıdıcı cəhalətlə mübarizə aparmaq üçün “Gapminder” fondunu təsis etdik. Mən səhiyyə sahəsində çalışan bir tədqiqatçı və mühazirəçi kimi, həmçinin həkim olaraq bu layihəyə enerji, maraq və çoxillik təcrübə gətirdim. Ola və Anna məlumatların analizinə, təsvirlərin orijinallığına və təqdimatların sadəliyinə cavabdeh idilər. Cəhaləti sistemli şəkildə araşdırmaq məhz onların fikri idi, həmçinin bizim gözəl animasiyalı və qabarcıqlı diaqramlarımızı onlar düşünüb proqramlaşdırdılar. Dünyanı izah etmək üçün fotoşəkillərdən məlumat bazası kimi istifadə etməyə imkan verən “*Dollar Street*” layihəsini Anna düşünmüşdü. Mən insanların

dünya haqda biliksizliyinə əsəbləşərkən Ola və Anna bu hiddəti dəf etməyi bacardı və həm təvazökar, həm də çox xoş bir ideya kimi “Faktoloji” layihəsini irəli sürdülər. Bu kitabda təqdim etdiyimiz praktiki təfəkkür vasitələrini birlikdə işləyib hazırladıq.

Bu kitabı oxuyarkən “tənha dahi” stereotipini unudun. Bu kitab fərqli istedad, bilik və düşüncə sahibi olan üç insanın daimi mübahisə, müzakirə və birgə işinin nəticəsidir. Bu qədər qeyri-adi və çox vaxt da hövsələdən çıxaran, amma son dərəcə məhsuldar olan iş metodu dünyanı və onun haqda necə düşündüyümü göstərmək üçün özümün təklidə tapa bilməyəcəyim bir üsulu ortaya çıxardı.

GİRİŞ

Sirki nə üçün sevirəm

Sirki xoşlayıram. Jonqlyoron uğuldayan mühərrikli mişarları havaya atmasına və ya kəndirbazın dalbadal on dəfə salto vurmasına baxmağı xoşlayıram. Tamaşanın özünü və qeyri-mümkün kimi görünən şeylərə şahid olmaqdan duyduğum həyəcanı sevirəm.

Uşaqılıqda sirk artisti olmağı arzulayırdım. Amma valideynlərim özlərinə nəsb olmasa da, mənim yaxşı təhsil almağımı istəyirdilər. Nəticədə, mən tibb institutuna daxil oldum.

Bir dəfə boğazın anatomiyası ilə bağlı darıxdırıcı bir mühazirədə professorumuz dedi: “Əgər boğazda nəsə ilişib qalsa, alt çənə sümüyünü irəliyə doğru hərəkət etdirərək keçid açmaq olar”. Buna misal olaraq, qılıncudan sirk artistinin rentgen şəklini göstərdi.

Bu təsvir məni ruhlandırdı.

Hələ arzuma çata bilərdim! Bir neçə həftə əvvəl refleksləri öyrənərkən tələbə yoldaşlarım arasında yalnız mən öyümə refleksini oymatmadan barmaqlarımı boğazımın axırına qədər soxa bildiyimi aşkar etmişdim. O vaxt çox da qürrələnmişdim: bu-

nun əhəmiyyətsiz bacarıq olduğunu düşünürdüm. Amma indi bunun dəyərini anladım və uşaqlıq xəyalım yenidən canlandı. Mən qılincudan olmağı qərara aldım.

İlk addımlarım çox da inamlı deyildi. Qılincim yox idi, onun əvəzinə tilovdan istifadə edirdim, amma hamam güzgüsünün qarşısında dayanıb nə qədər cəhd etsəm də, tilov bir-iki santimetr içəri girir və boğazımda ilişib qalırdı. Nəhayət, ikinci dəfə arzumdən əl çəkməli oldum.

Üç il sonra xəstəxananın terapiya şöbəsində praktikant-həkim kimi işləməyə başladım. İlk xəstələrimdən biri öskürəkdən əziyyət çəkən bir qoca idi. Xəstələrimin dolanışıq üçün nə işlə məşğul olduğunu həmişə soruşardım. Məlum oldu ki, qoca bir vaxtlar qılincudan sirk artisti olub. Xəstəmin mühazirədə rentgen şəkli mənə göstərilən həmin qılincudan olduğunu bildikdə nə qədər təəccübləndiyimi təsvir edin. Mən, əlbəttə, tilov udmaq cəhdlərim haqda ona danışdım.

– Gənc doktor, – o dedi, – boğazın düz olduğunu bilmirsinizmi? Boğaza yalnız düz əşyaları salmaq olar. Buna görə də biz qılincdan istifadə edirik.

O axşam işdən sonra düz və yastı dəstəyi olan bir çömçə tapdım və dərhal məşğələmə davam etdim. Çox keçmədən dəstəyin yarısını boğazıma sala bildim. Buna sevinisəm də, çömçə udan olmaq arzusunda deyildim. Ertəsi gün yerli qəzetdə elan verdim və tezliklə mənə lazım olan əşyani əldə etdim: 1809-cu ildən qalma, İsveç ordusuna aid sün-gü. Onu boğazımdan aşağı salmağı bacardıqda özümlə fəxr edirdim, özümdən razı idim: köhnə silahı təkrar istifadə etmək üçün əla üsul tapmışdım.

Qılincudma həmişə qeyri-mümkün kimi görünənin bəzən mümkün ola biləcəyini göstərir və insanları bariz şeylərin çərçivəsindən kənara çıxmağa ruhlandırır. Qlobal inkişafa dair mühazirələrimin

sonunda arabir bu qədim hind sənətini nümayiş etdirirəm. Masanın üstünə çıxır və qızılı şimşək naxışlı qara maykamı göstərmək üçün dama-dama köynəyimin düymələrini bir anda açıram. Tam səssizlik istəyirəm və təbilin gərgin səsləri altında ordu süngüsünü yavaş-yavaş boğazımdan aşağı salıram. Qollarımı açıram. Tamaşaçılar heyranlıq içində əl çalırlar.

Özünü yoxla

Bu kitab dünyadan bəhs edir və onu anlamağı öyrədir. Bəs niyə sirkdən başladım? Və nə üçün mühazirələrimin sonunda qılınc udmaq bacarığımı nümayiş etdirirəm? Bir azdan hamısını izah edəcəyəm. Amma əvvəlcə dünya haqda biliyinizi yoxlayın. Xahiş edirəm, kağız-qələm götürün və faktlara dair aşağıdakı 13 suala cavab verin.

1. Aşağı gəlir səviyyəsinə sahib olan ölkələrdə bu gün neçə qız ibtidai məktəbi bitirir?

- A: 20 faiz
- B: 40 faiz
- C: 60 faiz

2. Dünya əhalisinin böyük hissəsi harada yaşayır?

- A: Aşağı gəlirli ölkələrdə
- B: Orta gəlirli ölkələrdə
- C: Yüksək gəlirli ölkələrdə

3. Dünyada yoxsulluq içində yaşayan əhalinin sayı son 20 ildə...

- A: demək olar ki, ikiqat artıb
- B: təxminən, dəyişməz qalıb
- C: demək olar ki, iki dəfə azalıb